

1

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ДМИТРИЄВА Лариса Василівна

УДК 343.98

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗГВАЛТУВАНЬ,
ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент
МАЛЯРОВА Валерія Олегівна,
Харківський національний
університет внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики та
судової експертології факультету № 1.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ДАНЬШИН Максим Валерійович,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, заступник декана
юридичного факультету з наукової
роботи;

кандидат юридичних наук, доцент
ДРОЗД Валентина Георгіївна,
Державний науково-дослідний інститут
МВС України, провідний науковий
співробітник 2-го науково-дослідного
відділу науково-дослідної лабораторії з
проблем правового та організаційного
забезпечення діяльності.

Захист відбудеться 28 вересня 2017 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.01 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

Автореферат розісланий 23 серпня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Могілевський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи як у минулому, так і на даний час становлять особливу суспільну небезпеку. Це визначається тим, що ці злочини не лише посягають на статеву свободу особи або на її статеву недоторканість та принижують гідність, а й можуть завдавати серйозної шкоди її фізичному та психічному здоров'ю, що виражається в психічних травмах від яких постраждала особа не може позбутися протягом усього життя і які, іноді визначають поведінку людини не тільки в родині, а й у соціумі. Тому на державному рівні захист даного об'єкта посягання має особливо важливе значення.

Одним із найнебезпечніших злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості є зґвалтування. На даний час воно займає стійке місце серед усієї насильницької злочинності і, як свідчить статистика, з кожним роком усе збільшується кількість зареєстрованих випадків зґвалтування. Так, у 2013 році в Україні було зареєстровано 549 (з них 32 вчинені неповнолітніми) кримінальних провадження за фактами зґвалтування, у 2014 – 402 (з них 11 вчинені неповнолітніми), у 2015 – 276 (з них 15 вчинені неповнолітніми), у 2016 – 303 (з них 9 вчинені неповнолітніми). Особливу стурбованість викликає той факт, що значна кількість таких злочинів вчиняються неповнолітніми, що є вкрай негативною тенденцією та складає суттєві труднощі при розслідуванні. Зґвалтування, вчинені неповнолітніми є дуже небезпечними не тільки з точки зору криміногенної обстановки у державі, але й з точки зору морально-психологічного виховання підростаючого покоління.

Стійка тенденція відносно високого рівня вчинення зґвалтувань неповнолітніми свідчить не тільки про наявність передумов для цього виду злочинності, але і про недостатню ефективність роботи правоохоронних органів, спрямованої на протидію і попередження даного різновиду злочинів. Одним із пояснень такої ситуації може бути відсутність достатньої методологічної бази щодо досудового розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми. Тому розробка криміналістичних рекомендацій може не лише сприяти ефективному розслідуванню даних злочинів, але і зробити суттєвий науковий внесок у криміналістичну методiku.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали роботи вітчизняних та зарубіжних учених: О.О. Андрєєва, О.М. Бандурки, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, П.Д. Біленчука, О.А. Борідько, С.В. Веліканова, В.К. Весельського, А.Ф. Волобуєва, Т.С. Волчецької, В.К. Гавло,

М.В. Даньшина, О.І. Дворкіна, Л.Я. Драпкина, В.А. Журавля, Ю.В. Кадонцева, Ю.В. Колесника, В.П. Колмакова, В.І. Комісарова, В.О. Коновалової, О.В. Ляліна, К.Б. Левченко, В.В. Логінова, В.О. Малярової, Г.А. Матусовського, В.В. Назарова, М.І. Панова, І.А. Петрової, В.В. Пяковського, М.А. Погорецького, Л.В. Пономаревої, М.І. Порубова, Є.В. Пряхіна, В.Д. Пчолкіна, М.В. Салтевського, В.Н. Сидорика, А.В. Старушкевича, Р.Л. Степанюка, В.В. Тіщенко, Ю.А. Чаплинської, О.К. Чернецького, В.В. Шендрика, В.Ю. Шепітька, М.Г. Щербаковського, Б.В. Щура, О.О. Юхна, М.П. Яблокова та інших.

На науковому рівні проблеми розслідування зґвалтувань стали предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних криміналістів: Ю.П. Аленіна, Л.А. Андрєєвої, Л.А. Бегунової, С.В. Виноградова, Г.А. Густова, І.С. Єрьоміна, А.В. Іванова, В.М. Ігошина, Ю.В. Кадонцева, Л.Л. Каневського, Ю.В. Клевенець, Л.М. Кийка, С.С. Колесника, В.І. Комісарова, А.Ю. Лісової, О.В. Ляліної, Т.П. Матюшкової, І.А. Ніколайчука, І.Ф. Пантелєєва, Л.В. Пономаревої, В.Н. Сидорика, П.Т. Скорченка, Є.С. Хижняк, Т.М. Шамонової, В.М. Яковлєва та інших.

Проте до цього часу комплексного наукового аналізу криміналістичних питань розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, не проводилось. У роботах науковців ці питання розглядались лише фрагментарно в межах загальної характеристики зґвалтувань. Недостатня розробленість цієї наукової проблеми негативно позначається не тільки на науково-дослідній сфері, а й призводить до складностей на практиці при реалізації діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду щодо розслідування цієї категорії кримінальних проваджень.

Враховуючи викладене, сьогодні є об'єктивна потреба у розробленні окремої криміналістичної методики розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, а практичне значення результатів дослідження обумовлює актуальність наукової проблеми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до положень наказу МВС України від 16.03.2015 № 275 «Про затвердження Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років» (додаток 6, п. 6.18, додаток 7, пп. 7.22, 7.23) та Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2016–2019 роки, схвалених Вченою радою Харківського

національного університету внутрішніх справ 23.02.2016 (пп. 7.10, 7.14, 7.17), а також науково-дослідної теми Харківського національного університету внутрішніх справ «Теоретичні та практичні основи формування і реалізації криміналістичних методик розслідування злочинів» (номер державної реєстрації 0113U008198), зареєстрованої в Українському інституті науково-технічної і економічної інформації на 2014–2018 рр.

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у розробленні на основі загальних положень криміналістичної методики, нормативно-правових актів та емпіричних даних окремої криміналістичної методики розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми.

Для досягнення вказаної мети було поставлено наступні наукові задачі:

- встановити наявні зв'язки та взаємозалежності з особистістю гвалтівника на основі аналізу способів вчинення зґвалтувань неповнолітніми;
- визначити час, місце та обстановку вчинення злочинів даного виду;
- окреслити типові сліди зґвалтування, вчиненого неповнолітніми;
- охарактеризувати особу злочинця у злочинах даної категорії;
- виділити особливості особистості потерпілого від зґвалтування, вчиненого неповнолітніми;
- визначити обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми;
- встановити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування та окреслити відповідні їм алгоритми слідчих (розшукових) дій;
- з'ясувати суб'єкти взаємодії при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, встановити її види та форми;
- охарактеризувати основні напрями використання спеціальних знань під час розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми;
- визначити основні завдання та тактичні особливості проведення слідчого огляду (зокрема, таких його видів, як огляд місця події та освідування) у процесі розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми;
- сформувати предмети допиту потерпілих і підозрюваних під час розслідування вказаної категорії злочинів та надати рекомендації щодо застосування тактичних прийомів допиту;

- встановити та охарактеризувати особливості проведення слідчого експерименту у процесі розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають з приводу вчинення неповнолітніми зґвалтувань та діяльності правоохоронних органів при досудовому розслідуванні цих злочинів.

Предметом дослідження є методика розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми.

Методи дослідження. Під час дослідження було використано загальнонаукові і спеціальні методи. Основним методом дослідження виступає загальний діалектичний метод наукового пізнання дійсності.

Поряд із цим використовувалися й інші методи наукового пізнання. *Формально-логічні методи* було застосовано під час аналізу емпіричного матеріалу, наукових та нормативно-правових джерел з досліджуваної проблематики (розділи 1, 2, 3). Застосування *системно-структурного методу* дозволило визначити основні елементи криміналістичної характеристики зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, класифікувати способи їх підготовки, вчинення та приховання, виділити типові сліди таких зґвалтувань та охарактеризувати особу злочинця, потерпілого, а також час, місце і обстановку досліджуваних злочинів (розділ 1), а також виділити типові слідчі ситуації та напрямки їх розслідування (підрозділ 2.2). *Соціологічний метод* було використано для отримання емпіричних даних (опитування слідчих та оперативних працівників) та використання результатів у дисертаційному дослідженні (розділ 1, 2, 3). *Статистичний метод* використовувався для аналізу та узагальнення емпіричної бази, щодо предмета дослідження, а саме: результатів анкетування та вивчення матеріалів кримінальних проваджень (кримінальних справ).

Емпіричну та інформаційну базу дисертаційного дослідження становлять результати анкетування працівників практичних підрозділів, серед яких слідчі та оперативні співробітники Національної поліції України (98 осіб); оприлюднені матеріали слідчої практики та результати вивчення 168 кримінальних проваджень за фактом зґвалтування, дані статистичних звітів, спеціалізованих інформацій та повідомлень Міністерства внутрішніх справ України; політико-правова публіцистика та довідкові видання; аналітичні матеріали та відомості, наведені у ЗМІ. При підготовці дисертаційного дослідження використовувався також особистий досвід автора, яка працювала на посадах слідчого та старшого слідчого в системі МВС України.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є першим у вітчизняній науці криміналістики монографічним дослідженням, у якому комплексно досліджено проблеми розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, сформульовано низку положень, висновків і рекомендацій, що характеризуються науковою новизною, зокрема:

уперше:

- встановлено кореляційні зв'язки і взаємозалежності між способами підготовки, вчинення та приховування зґвалтувань і особистістю неповнолітнього гвалтівника;
- окреслено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, та розроблено відповідні їм алгоритми слідчих (розшукових) дій;
- надано авторське трактування взаємодії слідчих з іншими учасниками кримінального судочинства при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, з авторським підходом до визначення кола її суб'єктів;

удосконалено:

- комплекс відомостей щодо часу, місця та обстановки вчинення зґвалтувань, вчинених неповнолітніми;
- положення щодо типових видів слідів зґвалтувань, вчинених неповнолітніми;
- визначення кола обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми;
- положення щодо особливостей проведення слідчого огляду, а саме таких його видів, як огляду місця події та освідування потерпілого і підозрюваного;
- положення щодо визначення предметів допитів потерпілих та підозрюваних у зазначеній категорії злочинів та тактичних особливостей проведення вказаних слідчих (розшукових) дій;
- положення щодо тактичних особливостей проведення слідчого експерименту;

деталі подальшого розвитку:

- положення щодо особливостей та індивідуальних властивостей особистості неповнолітнього гвалтівника;
- положення щодо особливостей та індивідуальних властивостей потерпілих від зґвалтування, вчиненого неповнолітніми;
- положення щодо особливостей ефективного застосування спеціальних знань під час розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому,

що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес. Зокрема, викладені в роботі положення, висновки, рекомендації та пропозиції можуть бути використані у:

- правозастосовній сфері – у діяльності правоохоронних органів з метою підвищення ефективності розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність СУ ГУНП України в Харківській області від 20 січня 2017 року*);

- науково-дослідній роботі – як основа для подальшої розробки проблем методики розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми;

- освітньому процесі – при викладанні навчального курсу криміналістики і спеціальних курсів з розслідування окремих видів злочинів. Їх враховано при розробці навчально-методичних матеріалів, підготовлених за участю автора (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 10 лютого 2017 року*).

Апробація результатів роботи. Основні положення і висновки дисертації оприлюднені у формі доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та круглих столах: «Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики» (Харків, 2014); «Актуальні проблеми сучасної науки» (Харків, 2015); «Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів» (Словацька Республіка, 2015); «Актуальні питання досудового розслідування» (Кривий Ріг, 2016); «Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки» (Київ, 2016).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 5 наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому виданні, а також 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях та круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок. Список використаних джерел містить 204 найменування і займає 22 сторінки. Додатки розміщено на 27 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методи

дослідження, сформульовано наукову новизну, підкреслено практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, подано відомості щодо апробації та наукових публікацій, структури і обсягу дисертації.

Розділ 1 «Криміналістична характеристика зґвалтувань, вчинених неповнолітніми» складається із п'яти підрозділів, у яких розглянуто особливості способів підготовки, вчинення і приховування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми; час, місце, обстановку вчинення цієї категорії злочинів; визначено типові сліди зґвалтування, вчиненого неповнолітніми; охарактеризовано особливості особистості неповнолітнього злочинця та особистості, потерпілої від зґвалтування, вчиненого неповнолітніми.

У підрозділі 1.1 *«Спосіб зґвалтувань, вчинених неповнолітніми»* зроблено висновок, що складні підготовчі дії перед вчиненням зґвалтування не характерні для неповнолітніх злочинців. Якщо підготовка до злочину має місце, то вона полягає у простих діях.

Вказується, що в більшості своїй зґвалтування вчинюються неповнолітніми в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Вибір підлітками безпосередньо способу вчинення зґвалтування залежить від ряду факторів, найбільш характерними з яких є структура злочинної групи неповнолітніх і характер взаємин її членів з потерпілою особою. Майже в 70 % випадків неповнолітні злочинці використовують фізичне насильство. В третині всіх випадків вчинення зґвалтувань неповнолітніми використовується безпорадний стан жертви. Більше, ніж в половині випадків жертва зґвалтування знаходиться в стані сильного алкогольного або наркотичного сп'яніння. Приховування зґвалтувань підлітками здійснюється переважно в пасивній формі: заперечуванні факту зґвалтування, заяві про добровільний характер статевих зносин.

У підрозділі 1.2 *«Час, місце, обстановка зґвалтувань, вчинених неповнолітніми»* з'ясовано, що найбільша активність вчинення зґвалтувань неповнолітніми спостерігається в теплу пору року (навесні і влітку), а найбільш характерні періоди часу їх скоєння – це вечірні і нічні години. У більшості випадків для неповнолітніх злочинців характерний спонтанний вибір місця зґвалтування, лише п'яту частину складають випадки, коли місце обиралося заздалегідь.

Розглянуті елементи криміналістичної характеристики зґвалтування розкривають особливості взаємозв'язку часу, місця, обстановки вчинення злочину, що допомагає виокремити злочинців (або їх певні групи) і в свою чергу сприяє більш швидкому та ефективному розслідуванню зґвалтування.

У підрозділі 1.3 «Типові сліди зґвалтувань, вчинених неповнолітніми» за результатами проведеного дослідження з'ясовано, що при зґвалтуванні, вчиненому неповнолітнім, типовими є наступні сліди в чистому вигляді: тілесні ушкодження на потерпілій особі – 36,8 %, епітелій або мікрОВОлокна (мікрочастини) тканини в піднігтьовому вмісті – 5,3 %. Частіше сліди зустрічаються в наступних сполученнях: тілесні ушкодження на потерпілій особі і речі потерпілої, підозрюваного з нашаруваннями речовини біологічного походження – 36,7 %; тілесні ушкодження на потерпілій особі і епітелій або мікрОВОлокна (мікрочастини) тканини в піднігтьовому вмісті – 5,3 %; тілесні ушкодження на потерпілій і зразки ґрунту, рослинності – 5,3 %; епітелій або мікрОВОлокна (мікрочастини) тканини в піднігтьовому вмісті і речі потерпілої, підозрюваного з нашаруваннями речовини біологічного походження – 5,3 %; інші – 5,3 %.

У підрозділі 1.4 «Особливості особистості неповнолітнього злочинця, що вчинив зґвалтування» відзначено, що велика кількість вільного часу, систематичне зловживання спиртними напоями детермінують вчинення злочинів (у тому числі і зґвалтувань), неповнолітніми. Більш ніж у половині випадків зґвалтування вчиняється групою осіб, у тому числі у складі змішаної групи – дорослі і неповнолітні. Відсутні зґвалтування, вчинені неповнолітніми у складі організованої групи чи злочинної організації. У більшості своїй серед групових зґвалтувань наявні групи, що склалися ситуативно.

Причини недоведення зґвалтування неповнолітніми злочинцями до кінця різні: від втручання третіх осіб з метою допомоги потерпілій до неможливості довести умисел до кінця у зв'язку з активним опором потерпілої. Найбільш розповсюдженими способами подолання опору потерпілої є побиття і залякування жертви. Основним мотивом зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, є задоволення статевого потягу. Більшість зґвалтувань неповнолітніми вчиняється у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

У підрозділі 1.5 «Особливості особистості потерпілої особи від зґвалтувань, вчинених неповнолітніми» обґрунтовано, що жертвами неповнолітніх гвалтівників у більшості випадків стають також неповнолітні, досить часто вчиняється зґвалтування відносно жінок, старших за віком, у меншій мірі – відносно малолітніх і осіб похилого віку. Майже в половині випадків жертви зґвалтування відрізнялися провокуючою (віктимною) поведінкою. Типовими формами віктимної поведінки є знаходження потерпілої в нетверезому стані на вулиці чи у громадському місці, а також спільне проведення часу з молодими

людьми у «ризикованій» ситуації. У більшості випадків потерпілі були знайомі із гвалтівником раніше або познайомилися перед зґвалтуванням. Більше ніж у половині випадків потерпілі чинили фізичний опір, що в переважній кількості випадків було причиною недоведеного до кінця зґвалтування.

Розділ 2 «Організація розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми» складається із чотирьох підрозділів, у яких розглянуто обставини, що підлягають встановленню; типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування та відповідні їм алгоритми слідчих (розшукових) дій; окреслено основні форми взаємодії слідчих з іншими учасниками кримінального судочинства; розкрито основні форми використання спеціальних знань під час розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми.

У підрозділі 2.1 *«Обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми»* зроблено висновок, що серед обставин, які підлягають встановленню у розглянутій категорії злочинів, необхідно виділяти дві їх групи: загальні та спеціальні. До загальних обставини відносяться обставини: що належать до події злочину; мають значення для кваліфікації діяння як зґвалтування; характеризують особу, яка вчинила злочин; належать до суб'єктивної сторони злочину; впливають на ступінь тяжкості злочину; визначають вид і розмір шкоди, завданої злочином; визначають причини і умови, які сприяли вчиненню зґвалтування; вказують на постзлочинну діяльність неповнолітньої особи, яка вчинила злочин. Спеціальними обставинами є: ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; умови життя та виховання неповнолітнього; наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників зґвалтування.

Обставини, що підлягають з'ясуванню, за своєю суттю є завданнями розслідування конкретного кримінального провадження.

У підрозділі 2.2 *«Типові слідчі ситуації та напрями початкового етапу розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми»* типова слідча ситуація визначається як комплекс узагальненої інформації про найбільш суттєві компоненти, що є притаманними окремому виду кримінального правопорушення і характеризують умови, обставини та стан, що склалися на певному етапі розслідування злочину і визначають подальші його напрями.

На підставі інформаційного компоненту слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування виділено наступні типові слідчі ситуації: 1) зґвалтування вчинено однією особою (групою неповнолітніх), яка (які, або один з них) знайома (і) з потерпілою;

2) зґвалтування вчинено одноосібно (групою неповнолітніх) і потерпіла не знайома з гвалтівником (ми). Проведено алгоритмізацію процесу розслідування в викладених слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування.

Наголошено, що особливістю типових слідчих ситуацій при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми є те, що вони визначаються тактичними аспектами та процесуальним компонентом. Тактичний аспект полягає в тому, що слідча ситуація залежить від позиції підозрюваного. Процесуальний компонент полягає в тому, що розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми досить часто проходить в умовах об'єднаного кримінального провадження з іншими злочинами, що паралельно вчинялися неповнолітніми (крадіжки, грабежі, хуліганство тощо). Типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування зумовлюють зміст і спрямованість організації розслідування, що відображається у відповідних рекомендаціях для слідчого.

У підрозділі 2.3 «Види і форми взаємодії слідчих та інших органів при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми» на підставі аналізу юридичної літератури та різних аспектів взаємодії сформульовано авторське поняття взаємодії – це заснована на законах, підзаконних нормативних актах, а також на вироблених положеннях науки і практики погоджена діяльність, яка спрямовується слідчим і здійснюється при комплексному поєднанні та ефективному використанні повноважень, методів і форм, що властиві кожному із суб'єктів, з метою виконання завдань кримінального судочинства.

Визначено спеціалізовані та неспеціалізовані суб'єкти взаємодії. Для спеціалізованих суб'єктів виявлення та розслідування злочинів є головним завданням, а для неспеціалізованих – протидія злочинності не входить до кола їх основних завдань.

З'ясовано, що центральне місце серед суб'єктів взаємодії належить оперативним підрозділам. Серед процесуальних форм взаємодії слідчого із оперативними підрозділами значне місце посідає проведення оперативними підрозділами слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого (статті 40, 41, 246 КПК України). Серед непроцесуальних форм взаємодії слідчі найчастіше використовують: створення СОГ; проведення сумісних нарад; розробку спільного плану розслідування, обмін інформацією.

У підрозділі 2.4 «Використання спеціальних знань при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми» з'ясовано, що під час розслідування вказаних злочинів слідчі найчастіше використовують такі процесуальні форми використання спеціальних

знань, як допомога спеціалістів під час проведення слідчих (розшукових) дій та призначення судових експертиз.

Відзначено, що при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, до проведення слідчих (розшукових) дій найчастіше залучаються наступні спеціалісти: 1) експерт-криміналіст для пошуку, фіксації, вилучення слідів при провадженні оглядів, обшуків, освідування особи; 2) судовий медик при огляді трупа, отриманні зразків для експертизи; 3) педагог або психолог при проведенні допитів неповнолітніх (підозрюваних, потерпілих, свідків).

При розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, призначаються 1) традиційні; 2) нетрадиційні види судових експертиз. До традиційних відносяться: судово-медичні; криміналістичні; судово-психіатричні та ін. Серед нетрадиційних експертиз виокремлено одорологічну та судову психофізіологічну експертизу з використанням поліграфа. До непроцесуальних форм використання спеціальних знань автором віднесені: 1) допомога обізнаної особи при прийнятті процесуальних і тактичних рішень; 2) допомога обізнаної особи при підготовці до слідчих (розшукових) дій; 3) допомога обізнаної особи під час призначення судових експертиз; 4) проведення доекспертних досліджень (у тому числі проведення опитування із використанням поліграфа).

Розділ 3 «Особливості тактики окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми» складається з трьох підрозділів, в яких висвітлено особливості проведення слідчих (розшукових) дій, що найчастіше стають найбільш вагомими способами отримання доказової інформації.

У підрозділі 3.1 *«Особливості слідчого огляду»* на основі аналізу наукової літератури та результатів емпіричного дослідження виділено основні завдання огляду місця події при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, вирішення яких дозволяє одержати вихідну інформацію про подію, яка сталася, первинно визначити її злочинний характер, організувати пошук злочинця та визначити шляхи розслідування.

Визначено, що підготовка до огляду місця події та тактика його проведення при надходженні інформації про зґвалтування, вчинене неповнолітнім залежить від наступних чинників: по-перше, чи таке повідомлення надійшло відразу після вчинення злочину, чи через деякий проміжок часу; по-друге, від місця вчинення злочину.

Ефективність огляду місця події під час розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми забезпечується залученням (за

можливості) до його проведення особи потерпілої від зґвалтування або (за неможливості участі потерпілої) осіб, які були свідками злочину. Присутність вказаних осіб під час огляду допоможе правильно визначити безпосереднє місце зґвалтування, зорієнтуватися у місцезнаходженні відповідних слідів злочину та їх належності до злочину та у механізмі події.

Наголошено, що під час освідування, особа, яка його проводить, зазвичай дотримується певного алгоритму дій, який залежить від особливостей вчиненого злочину. Враховуючи механізм вчинення зґвалтувань неповнолітніми, тактика освідування визначається такими особливостями як вік осіб, та необхідність залучення до проведення слідчої (розшукової) дії додаткових суб'єктів.

У підрозділі 3.2 *«Особливості допиту потерпілих та підозрюваних»* на підставі аналізу наукової літератури та вивчення матеріалів кримінальних проваджень визначено предмет допиту потерпілої особи і підозрюваного та найбільш ефективні тактичні прийоми його проведення.

Враховуючи особливості механізму зґвалтувань, вчинених неповнолітніми та досвід практиків, дисертантом визначено коло загальних обставин, які повинні бути з'ясовані під час допиту потерпілої особи: 1) подія злочину; 2) особа злочинця; 3) обставини, що передували зґвалтуванню; 4) обставини, що слідували за зґвалтуванням; 5) місце знаходження можливих слідів зґвалтування, та наявність очевидних або можливих свідків зґвалтування.

Наголошено, що під час допиту потерпілих від зґвалтувань вчинених неповнолітніми необхідно враховувати особливості вчиненого злочину (спосіб, характер насильства тощо), вікові та психологічні особливості допитуваного, а також наслідки вчиненого злочину Система тактичних прийомів, використовуваних в процесі допиту, залежить від ситуації допиту, яка, в більшості випадків, хоч і є сприятливою, однак містить ряд труднощів, обумовлених характером вчиненого злочину.

Визначено предмет допиту неповнолітнього підозрюваного, який має свої особливості і включає з'ясування обставин вчинення зґвалтування.

Тактика допиту неповнолітнього підозрюваного залежить від ситуації, в якій проводиться допит, тобто, по-перше, від позиції допитуваної особи; по-друге, від наявних у кримінальному провадженні доказів, по-третє, від особистості неповнолітнього допитуваного.

У підрозділі 3.3 «Тактика слідчого експерименту» на основі аналізу наукового та емпіричного матеріалу з'ясовано мету слідчого експерименту у кримінальних провадженнях щодо зґвалтувань, вчинених неповнолітніми. Виділено основні завдання слідчого експерименту в даній категорії кримінальних проваджень, до яких належить: встановлення правдивості або неправдивості показань потерпілої особи, якщо в них є ознаки обмови невинуватого; встановлення злочинної поінформованості або непоінформованості підозрюваного, якщо в його показаннях є ознаки самообмови; встановлення недобросовісного свідка, який дав неправдиві показання щодо обставин кримінального провадження (можливості сприймати ті чи інші факти); встановлення та усунення розбіжностей у показаннях вказаних осіб; встановлення нових доказів. З'ясовано, що у переважній більшості кримінальних проваджень щодо зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, проводяться ті експериментальні дії, що пов'язані із відтворенням дій, обставинки та обставин події. Тактика слідчого експерименту різниться залежно від його мети та завдань досудового розслідування.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягає в розробленні окремої криміналістичної методики розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми. Найсуттєвішими науковими та практичними результатами дослідження є такі.

1. Типові способи, що використовують неповнолітні при вчиненні зґвалтування, мають відмінності, які обумовлені особистісними характеристиками і віковими особливостями підлітка. Зокрема, при вчиненні зґвалтувань неповнолітніми в більшості випадків відсутні складні підготовчі дії, які характерні для дорослих злочинців або злочинців із психічними аномаліями. У переважній більшості зґвалтування неповнолітніми вчиняються у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Вибір підлітками безпосередньо способу вчинення зґвалтування залежить від ряду факторів, найбільш характерними з яких є структура злочинної групи неповнолітніх і характер взаємин її членів з потерпілою. Майже в 70 % випадків неповнолітні злочинці використовують фізичне насильство. У третині випадків при вчиненні зґвалтувань неповнолітніми використовується безпорадний стан, який полягає у використанні фізичної безпорадності, а саме віку – малолітнього або похилого. Більш ніж у половині випадків

жертва зґвалтування знаходиться у стані сильного алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Приховування зґвалтувань підлітками здійснюється переважно в пасивній формі (заперечування факту зґвалтування, заяви про добровільний характер статевих зносин).

2. Обстановку вчинення зґвалтування неповнолітніми можна розглядати як комплексну систему обставин зовнішнього середовища, що детермінує час, місце, об'єкт і предмет злочину, склад і характер злочинної групи, взаємини з потерпілою особою, що використовується або навмисно створюється підлітком для підготовки, вчинення і приховування суспільно-небезпечного діяння.

Найбільша активність вчинення зґвалтувань неповнолітніми спостерігається в теплу пору року (навесні і влітку), а найбільш характерні періоди часу їх скоєння – це вечірні і нічні години.

У більшості випадків для неповнолітніх злочинців характерний спонтанний вибір місця зґвалтування, лише п'яту частину складають випадки, коли місце обиралося заздалегідь. Більшість зґвалтувань вчиняються неповнолітніми в сільській місцевості, що впливає на вибір безпосереднього місця скоєння злочину. Місце вчинення зґвалтувань неповнолітніми особами залежить від характеру відносин злочинця і потерпілої.

3. Типовими слідами при зґвалтуванні, вчиненому неповнолітніми, найчастіше є: тілесні ушкодження на потерпілій, епітелій або мікроволокна (мікрочастини) тканини в піднігтьовому вмісті. Типовими сполученнями слідів у даній категорії злочинів є: тілесні ушкодження на потерпілій і речі потерпілої, підозрюваного з нашаруваннями речовини біологічного походження; тілесні ушкодження на потерпілій і епітелій або мікроволокна (мікрочастини) тканини в піднігтьовому вмісті; тілесні ушкодження на потерпілій і зразки ґрунту, рослинності; епітелій або мікроволокна (мікрочастини) тканини в піднігтьовому вмісті і речі потерпілої, підозрюваного з нашаруваннями речовини біологічного походження.

4. Вчинення зґвалтування зумовлюється сукупністю факторів зовнішнього соціального середовища та індивідуальними особливостями особистості злочинця. При формуванні особистості гвалтівника велику роль відіграє ряд факторів, основними з яких є: а) несприятлива сімейна обстановка; б) негативний вплив підліткової компанії; в) негативний вплив дорослих; г) доступність інформації, що розтліває неповнолітніх; д) легковажна, а іноді і провокуюча

поведінка потерпілих; е) нервово-психічні захворювання або фізичні недоліки.

У більш ніж половині випадків зґвалтування неповнолітніми вчиняється у складі злочинної групи, що пояснюється високою роллю у структурі групової підліткової злочинності такого мотиву, як групова солідарність. Типовими мотивами зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, також є: задоволення статевого потягу; хуліганський мотив та особистісні неприязні стосунки між злочинцем і потерпілою особою; помста, ревнощі; поєднання хуліганських мотивів і задоволення статевого потягу.

5. Встановлено, що жертвами неповнолітніх гвалтівників в більшості своїй стають також неповнолітні потерпілі. Особистості потерпілих класифіковані автором за різними підставами: - *залежно від сімейної обстановки*: а) особи, які знаходяться в сприятливій сімейній обстановці (умови життя і виховання сприятливі для нормального фізичного, психічного і морального розвитку); б) особи, які виросли в несприятливій обстановці (виховані в сім'ї алкоголіків, наркоманів, де характерні сварки, скандали, нехтування інтересами підлітка і т. ін.); - *залежно від соціальної поведінки*: а) особи, які мають безконфліктні, рівні стосунки в середовищі ровесників і родичів; б) особи, які мають конфлікти з батьками, негативне ставлення до навчання, спілкування з людьми асоціальної спрямованості; - *за особливостями поведінки (віктимністю)*: потерпілі з провокуючою (віктимною) поведінкою; потерпілі, які стали випадковими жертвами (позитивні чи нейтральні); - *залежно від стану потерпілої в момент зґвалтування*: а) у стані алкогольного сп'яніння; б) у стані наркотичного сп'яніння; в) у нормальному стані; - *за ступенем знайомства з гвалтівником*: раніше знайомі; раніше незнайомі, познайомилися перед зґвалтуванням; не знайомі; в *залежності від способів чинення опору*: а) потерпілі, які надавали фізичний опір, які закликали на допомогу, робили спроби до втечі; б) потерпілі, які робили спроби вблагати, умовити нападників; в) потерпілі, які не чинили спротиву, занурені в себе, що знаходилися в стані фрустрації.

Майже в половині випадків жертви зґвалтування відрізняються провокуючою (віктимною) поведінкою. Типовими формами віктимної поведінки є знаходження потерпілої в нетверезому стані на вулиці чи в громадському місці, а також спільне проведення часу з молодими людьми в так званій ризикованій ситуації і спільне розпивання спиртних напоїв. В більшості своїй потерпілі були знайомі з гвалтівником раніше або познайомилися перед

зґвалтуванням. Більше ніж у половині випадків потерпілі чинили фізичний опір, що в багатьох випадках було причиною недоведеного до кінця зґвалтування.

6. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, можна класифікувати на загальні та спеціальні. Загальні обставини визначаються статтею 91 КПК України. Спеціальні обставини характеризуються внутрішніми та зовнішніми факторами, до яких відносяться: ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння, умови життя та виховання неповнолітнього, наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників зґвалтування.

7. Особливістю типових слідчих ситуацій при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, є те, що вони визначаються тактичними аспектами і процесуальним компонентом. Початковому етапу розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, притаманні такі види типових слідчих ситуацій: 1) зґвалтування вчинено однією особою (групою неповнолітніх), яка (які, або один з них) знайома (і) з потерпілою; 2) зґвалтування вчинено одноосібно (групою неповнолітніх), і потерпіла не знайома із гвалтівником (ми). Кожна із зазначених ситуацій реалізується за рахунок алгоритмів дій слідчого, розроблених з урахуванням особливостей практики розслідування досліджуваної категорії злочинів.

8. Сформульовано авторське поняття взаємодії як заснованої на законах, підзаконних нормативних актах, а також на вироблених положеннях науки і практики погодженої діяльності, яка спрямовується слідчим і здійснюється при комплексному поєднанні та ефективному використанні повноважень, методів і форм, що властиві кожному із суб'єктів, з метою виконання завдань кримінального судочинства. Визначені спеціалізовані суб'єкти взаємодії (виявлення та розслідування злочинів для них є головним завданням) та неспеціалізовані суб'єкти взаємодії (протидія злочинності не входить до кола їх основних завдань). Окреслено форми та завдання взаємодії слідчого з іншими учасниками взаємодії під час розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми.

9. Під час розслідування вказаних злочинів слідчі найчастіше використовують такі процесуальні форми використання спеціальних знань, як допомога спеціалістів під час проведення слідчих (розшукових) дій та призначення судових експертиз, які можна класифікувати на: 1) традиційні; 2) нетрадиційні. Вибір видів судових експертиз зумовлений різновидом та локалізацією слідів, способом вчинення злочину, особою неповнолітнього підозрюваного. До

проведення слідчих (розшукових) дій найчастіше залучаються наступні спеціалісти: 1) експерт-криміналіст для пошуку, фіксації, вилучення слідів при провадженні оглядів, обшуків, освідування особи; 2) судовий медик при огляді трупа, отриманні зразків для експертизи; 3) педагог або психолог при проведенні допитів неповнолітніх (підозрюваних, потерпілих, свідків).

10. Основними завданнями огляду місця події є: аналіз обстановки місця події з метою встановлення характеру і механізму події, що сталася; фіксація обстановки місця події в цілому та її окремих слідів; виявлення і вилучення слідів статевого контакту; виявлення слідів, що можуть характеризувати особу злочинця; виявлення слідів, що можуть характеризувати потерпілого взагалі та його поведінку до вчинення, під час вчинення та після вчинення зґвалтування; виявлення обставин, які можуть характеризувати час вчинення злочину; виявлення осіб, які могли бути свідками зґвалтування або можуть володіти інформацією, що має значення для розслідування; визначення напрямку розслідування встановленої події. Огляд місця події у вказаній категорії кримінальних проваджень має бути обов'язковою слідчою (розшуковою) дією, яка спрямована не лише на отримання матеріальних слідів злочину, але і на встановлення інформації, що може характеризувати самого потерпілого чи злочинця, виявлення осіб, які можуть володіти даними про злочин або злочинця чи інші обставини події. Тактика огляду місця події при зґвалтуваннях, вчинених неповнолітніми, залежить від місця вчинення злочину та від часу подання потерпілою заяви про зґвалтування.

При освідуванні неповнолітнього слідчий повинен продумати тактику, виконавши процесуальні вимоги та не нашкодивши отриманню позитивних результатів слідчої (розшукової) дії. Участь під час освідування неповнолітніх додаткових суб'єктів може, з одного боку, ускладнити слідчу дію, а з іншого – допомогти встановити психологічний контакт із неповнолітнім.

11. Складність допиту при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми визначається кількома обставинами: 1) характеристиками допитуваної особи; 2) характеристиками особи, яка проводить допит; 3) видом та механізмом вчиненого злочину. Типові обставини, які повинні встановлюватися під час допиту потерпілого від зґвалтування залежать не тільки від норм кримінального процесуального законодавства, а й від механізму злочину. Під час допиту потерпілого від зґвалтування, вчиненого неповнолітніми слідчий повинен врахувати особливості вчиненого злочину (спосіб, характер насильства тощо), вікові та психологічні

особливості допитуваного, а також наслідки вчиненого злочину. Для допиту осіб, які стали жертвами зґвалтування доцільно залучати психолога, що допоможе встановити контакт з допитуваним та підготувати його до спілкування зі слідчим.

Предмет допиту неповнолітнього підозрюваного ширший ніж предмет допиту інших суб'єктів, так як повинні встановлюватися не лише обставини вчинення зґвалтування, але і обставини, передбачені для доказування у провадженнях щодо неповнолітніх. Під час допиту неповнолітнього підозрюваного у зґвалтуванні повинні встановлюватися наступні обставини: обставини вчинення зґвалтування; відомості про особу неповнолітнього; умови життя та виховання неповнолітнього; відомості про співучасників злочину; обставини, що передували зґвалтуванню; обставини, які послідували за зґвалтуванням. Тактика допиту неповнолітнього підозрюваного залежить від ситуації, в якій проводиться допит, тобто, по-перше, від позиції допитуваної особи; по-друге, від наявних у кримінальному провадженні доказів; по-третє, від особистості неповнолітнього допитуваного.

12. Основною метою слідчого експерименту при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми є перевірка зібраних доказів, шляхом відтворення дій, обстановки та обставин події. Хоча не виключено і проведення дослідів чи випробувань, залежно від завдання, яке постає перед слідчим. Досягнення позитивних результатів слідчого експерименту залежить від ретельної підготовки до його проведення. Слідчий експеримент за участю неповнолітніх вимагає від слідчого залучення додаткових учасників, як для виконання процесуальних положень, так і з тактичних міркувань – з метою встановлення психологічного контакту із неповнолітнім. Під час проведення слідчого експерименту, з метою отримання допустимих та об'єктивних доказів, повинні дотримуватися як процесуальні положення так і тактичні. Тактичні особливості допиту визначаються метою та завданнями слідчого експерименту, а також віковими характеристиками особи, за участю якої проводиться слідчий експеримент. Динамічність слідчого експерименту та необхідність залучення до нього неповнолітніх потребує фіксації процесу та результатів його проведення не тільки в протоколі, але і з допомогою відеозапису.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Дмитрієва Л. В. Криміналістичний аспект вивчення особи гвалтівника // *Право і суспільство : науковий журнал*. 2015. Вип. 5-2. С. 225–229.
2. Дмитрієва Л. В. Деякі особливості способів учинення зґвалтувань неповнолітніми злочинцями // *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2016. № 1 (12). С. 126–130.
3. Дмитрієва Л. В. Актуальні питання використання допомоги спеціалістів та експертів у розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми // *Молодий вчений : науковий журнал*. 2016. № 12.1 (40), грудень. С. 578–581.
4. Дмитриева Л. В. Важность элементов криминалистической характеристики изнасилований, совершенных несовершеннолетними в контексте раскрытия преступления // *Legea si viata Revista stiintifico-practica* / Кишинев, Республика Молдова. 2016, ноябрь. С. 28–30.
5. Дмитрієва Л. В. Слідова картина злочинів, пов'язаних із зґвалтуваннями, вчиненими неповнолітніми // *Карпатський правничий часопис : наукове періодичне видання*. 2016. № 13. С. 35–40.
6. Дмитрієва Л. В. Ситуаційний підхід у розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми // *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції : науковий збірник*. Херсон, 2016. № 6. С. 121–123.
7. Дмитрієва Л. В. Нагальність побудови методики розслідування зґвалтувань, вчинених групою осіб // *Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 5 грудня 2014 р.) / оргком. конф.: С. М. Гусаров (голова) та ін.* Харків, 2014. С. 453–455.
8. Дмитрієва Л. В. Криміналістичний аспект вивчення особистості злочинця, що вчинив зґвалтування // *Актуальні проблеми сучасної науки : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 14 травня 2015 р.) / МВС України, ХНУВС.* Харків, 2015. С. 79–82.
9. Дмитрієва Л. В. Особистість особи, потерпілої від зґвалтування, вчиненого неповнолітніми: особливості і криміналістичне значення // *Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Братислава, Словацька Республіка 27-28 листопада 2015 р.) / Paneuropska vysoka skola, Fakulta prava*. С. 116–118.
10. Дмитрієва Л. В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми // *Актуальні питання досудового розслідування : матеріали II Всеукр. наук.-практ.*

конф. (Кривий Ріг – 2016) / МВС України, Донецький юридичний інститут. 2016. С. 141–144.

11. Дмитрієва Л. В. Суб'єкти взаємодії в розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми // Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 11-12 листопада 2016 р.) / Центр правових наукових досліджень. С. 136–137.

АНОТАЦІЯ

Дмитрієва Л.В. Методика розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2017.

У дисертації досліджено теоретичні та практичні аспекти розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми. На основі аналізу наукових джерел, анкетування працівників правоохоронних органів, вивчення матеріалів слідчої та судової практики розроблено структуру криміналістичної характеристики вказаного злочину; визначено та охарактеризовано способи його вчинення; розкрито особливості часу, місця та обстановки зґвалтувань, вчинених неповнолітніми; виділено типові сліди зґвалтувань, вчинених неповнолітніми; визначено особливості особистості осіб, що вчиняють зґвалтування, та особливості осіб, що стають жертвами вказаних злочинів. Визначено обставини, які підлягають з'ясуванню при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми. Сформульовано типові слідчі ситуації та визначено напрями початкового етапу розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми. З'ясовано види і форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими органами при розслідуванні зґвалтувань, вчинених неповнолітніми.

Ключові слова: зґвалтування, вчинені неповнолітніми, криміналістична методика, криміналістична характеристика злочину, кримінальне провадження, розслідування, слідчі ситуації, взаємодія слідчого, спеціальні знання, слідчі (розшукові) дії.

АННОТАЦИЯ

Дмитриева Л.В. Методика расследования изнасилований, совершенных несовершеннолетними. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата

юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2017.

Диссертация является комплексным научным исследованием методики расследования изнасилований, совершенных несовершеннолетними. В работе содержится ряд теоретических положений и практических рекомендаций, сформулированных с учетом особенностей механизма совершения указанных преступлений, практики их расследования и которые содержат элементы научной новизны.

В диссертации раскрыта криминалистическая характеристика изнасилований, совершенных несовершеннолетними. Охарактеризованы способы его совершения; раскрыты особенности времени, места и обстановки изнасилований, совершенных несовершеннолетними; выделены типичные следы изнасилований, совершенных несовершеннолетними; определены особенности личности несовершеннолетних, совершающих изнасилования, и характерные особенности личности потерпевших от рассматриваемого вида преступлений.

Определены общие и специальные обстоятельства, подлежащие установлению при расследовании изнасилований, совершенных несовершеннолетними. На основе анализа следственной и судебной практики выделены типичные следственные ситуации, присущие первоначальному этапу расследования указанных преступлений. Для их разрешения предложены алгоритмы действий следователя. Установлены виды и формы взаимодействия следователя с оперативными подразделениями и другими органами при расследовании изнасилований, совершенных несовершеннолетними. Охарактеризованы особенности использования специальных знаний при расследовании изнасилований, совершенных несовершеннолетними.

Диссертантом рассмотрены особенности и предложены рекомендации по повышению эффективности проведения осмотра места происшествия и освидетельствования, допросов потерпевших и подозреваемых, а также следственных экспериментов при расследовании изнасилований, совершенных несовершеннолетними.

Ключевые слова: изнасилования, совершенные несовершеннолетними, криминалистическая методика, криминалистическая характеристика преступления, уголовное

производство, расследование, следственные ситуации, взаимодействие следователя, специальные знания, следственные (розыскные) действия.

SUMMARY

Dmytrieva L.V. Methodology for investigating rape committed by minors. – *manuscript*.

This is for the degree of Candidate of Juridical Sciences, specialty 12.00.09 - criminal procedure and criminalistics; forensic examination; Operatively-search activity. - Kharkov National University of Internal Affairs. - Kharkov, 2017.

The thesis is a comprehensive scientific study of the methodology for investigating rape committed by minors. The work contains a number of theoretical provisions and practical recommendations, formulated taking into account the specifics of the mechanism of committing these crimes, the practice of their investigation and contain elements of scientific novelty.

In the dissertation the criminalistics characteristics of rapes committed by minors are revealed. The ways of its fulfillment are characterized; The peculiarities of the time, place and situation of rape committed by minors are revealed; Typical traces of rape committed by minors are identified; Specific features of the personality of minors committing rape; The characteristic features of the personality of the victims of the type of crime in question are highlighted.

Defined general and special circumstances to be determined in the investigation of rape committed by minors. Based on the analysis of the investigative and judicial practice, typical investigative situations are identified, inherent in the initial stage of the investigation of these crimes. To solve them, algorithms of actions of the investigator are suggested.

Key words: rapes committed by minors, forensic methodology, criminalistics characteristics of the crime, criminal proceedings, investigation, investigative situations, investigator interaction, special knowledge, investigative (investigative) actions.